

Απόστολος Πιερρός

Δωρικές Μελέτες

Δαίδαλος, Δίποινος και Σκύλλις

Η Πλαστική Μετάβαση

από την Γεωμετρική στην Αρχαϊκή Εποχή:

Πηγές και Χρονολόγηση

14 Ιανουαρίου 2015

Ο προτελευταίος προς ανατολάς θησαυρός στην Ολυμπία ανήκε στους Μεγαρείς (τους προς την Αττική). Ικανά αρχιτεκτονικά και γλυπτικά μέλη (από το αέτωμα) έχουν σωθεί και εκτίθενται στο Μουσείο της Ολυμπίας. Από τα τελευταία προκύπτει χρονολόγηση της κατασκευής του κατά την αρχική φάση του τελευταίου τετάρτου του βου αιώνα π.Χ.

Η μεγάλη ακμή των Μεγάρων έχει ήδη παρέλθει και πιθανόν κάποια επιτυχία τους στις ενδημικές διενέξεις της πόλης προς Κόρινθο και Αθήνα να σηματοδότησε την ανέγερση νέου μνημειακού Θησαυρού στη θέση παλαιότερου. Ίσως συνεργασία με την ακόμη ακμάζουσα τότε Αίγινα να δημιούργησε συνθήκες ενός σχετικά περιορισμένου αλλά δοξολογηθέντος επιτεύγματος.

Εύλογο είναι, και συνάδει να υποθέσουμε, ότι σε ένα τέτοιο γεγονός αναφέρεται η ιστορία του απαξιωτικού χρησμού που δόθηκε στους Μεγαρείς, όταν επαιρόμενοι για κάποια επιτυχία τους την σημασία της οποίας υπερέβαλαν εις εαυτούς, ζήτησαν από το Μαντείο των Δελφών κρίση περί του «τίνες κρείττους εἰεν τῶν Ἑλλήνων». Ο χρησμός αφού διεξώδευε αριστείες διαφόρων πόλεων, κατέληγε:

*ὕμεις δ', ὦ Μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι οὔτε τέταρτοι
οὔτε δυωδέκατοι, οὔτ' ἐν λόγῳ οὔτ' ἐν ἀριθμῶ.*

(Fr. 1 Andersen = Fr. 1 Parke – Wormell = Q26 Fontenrose).

[Υπήρχε παραλλαγή που έφερε τον χρησμό δοθέντα στους Αιγίεις. Ο Δεινίας τον ανέφερε για τους Μεγαρείς, FrGrH 306F6. Και μάλιστα έτσι που να ταιριάζει απόλυτα στους συνδυασμούς που έκανα παραπάνω: ιστορεῖ γὰρ Δεινίας, ὅτι οἱ Μεγαρεῖς φρονηματισθέντες ποτέ, ὅτι κράτιστοι τῶν Ἑλλήνων εἰσίν, ἐπύθοντο τοῦ θεοῦ τίνες κρείττονες

τυγχάνουσιν, κτλ. (Σχόλια στον Θεόκριτο, 14, 48). Ο Θεόκριτος (14, 49) και ο Καλλίμαχος έτσι τον ανεγνώριζαν (Επίγραμμα 25.6 Pfeiffer; Σούδα και Φώτιος s.v. ὑμεῖς ὦ Μεγαρεῖς). Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεὺς αποδίδει τους δύο ακροτελεύτιους προαναφερθέντας στίχους στον Θέογνι (Στρωματεῖς, 7, 18, 110, 901 P.). Είναι ενδεχόμενο ο Μεγαρικός ποιητής να είχε χρησιμοποιήσει την καταφρονητική στάση των Δελφών για να φρονηματίσει τους συμπατριώτες του, των οποίων η εγκατάλειψη της ιδεολογίας του εσθλού από ολιγαρχία και δήμο είχε οδηγήσει την πόλη σε παρακμή. Και πάλι αυτό δένει με την υπόθεσή μου. – Ο Μνασέας (FGH III 157), και μάλλον ο Ίων (FGH II 51), θεωρούσαν ότι ο χρησμός αφορούσε στους Αιγίεις. Έτσι και ο Στράβων (10, 1, 13). Ο Πλούταρχος αλλού διστάζει (IV 682f) και αλλού τον αποδίδει στους Μεγαρεῖς (IV 730d). – Η πλάστιγγα κλίνει προς τους Μεγαρεῖς. Είναι άλλωστε λογικότερο και εντυπωσιακότερο να προσγειώνει ο Άναξ των Δελφών αυτούς που ξέπεσαν από ψηλά και κομπάζουν για τυχαία επιτυχία τους μέσα στην υποβάθμισή τους, παρά εκείνους που ποτέ δεν είχαν τετελεσμένο επίτευγμα υπεροχής].

Ο παλαιότερος, πρώτος θησαυρός είχε ανιδρυθεί με αναφορά σε μια σημαντική νίκη των Μεγαρέων (με την αρωγή των Αργείων) κατά των Κορινθίων. Μια ασπίδα τοποθετημένη ως ακρωτήριο του υστεροαρχαϊκού θησαυρού εδήλωνε «τοὺς Μεγαρέας ἀπὸ Κορινθίων» αναθίνει τον θησαυρό (Παυσανίας VI, 19, 13). Ο Παυσανίας θεωρεί ότι πρόκειται για μια – όπως φαίνεται – περιβόητη νίκη που συνέβη επί άρχοντος δια βίου στην Αθήνα Φόρβαντος (*ibid.*). Κατά τις αρχαίες χρονογραφικές έρευνες, ο Φόρβας ήρξε το 952-921 π.Χ. (κατά Ευσέβιο και Ιερώνυμο), το 947-917 (κατά Σύγκελλο), το 992-958 (κατά τα *Excerpta Latina Barbari*). [Cf. e.g. II 2 Hitzig *ad loc.*, p. 636; Eusebius, *Versio Armenia* p. 66 Schöne II; Hieronymus p. 67 Schöne II, *ad anno Abr.* 1063; *Eusebii Chronicorum*

Liber I, pp. 187-8 Schöne I]. Η μάχη τον 10ο αιώνα π.Χ. θα εγγράφεται στους αγώνες μεταξύ των Δωριέων κατακτητών της Μεγαρικής και της Κορινθίας, προς εμπέδωση του νέου συστήματος ισχύος μετά την Κάθοδο των Δωριέων.

Ο θησαυρός βέβαια, όπως υπονοεί ο Πausanίας, ανηγέρθη αρκετά μετά τη νίκη. (Με την διόρθωση που κάνω στο κείμενο, ο Πausanίας θα προσδιόριζε πόσο πολύ αργότερα. Αλλά και μόνο που αναφέρει το γεγονός, θα πρέπει η καθυστέρηση να ήταν σημαντική γιατί φυσικά η αφιέρωση ακολουθεί το συμβάν εις μνήμη και εξ αιτίας του οποίου γίνεται). Κατάλληλη χρονολογία είναι η εκρηκτική εξάπλωση του Μεγαρικού αποικισμού στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ., σε μερική αντιπαλότητα προς τον Κορινθιακό κατά τη Δύση. Τα Μέγαρα Υβλαία στη Σικελία ιδρύθηκαν περί το 728 π.Χ. και οι Λεοντίνοι 100 περίπου χρόνια αργότερα, γύρω στο 630 π.Χ. (Θουκυδίδης VI, 4, 1-2). Κατά τον Έφορο (Στράβων VI, 267) η κτίσις των Μεγάρων Υβλαίων έγινε πριν της των Συρακουσών που πραγματοποιήθηκε από τον Αρχία εκ Κορίνθου. Νάξος από Χαλκιδείς, Συρακούσαι από Κορίνθιους και Μέγαρα Υβλαία από Μεγαρείς περίπου συγχρόνιζαν κατά την ίδρυσή τους (Στράβων VI, 269). Κατά τον Θουκυδίδη η σειρά είναι Νάξος, Συρακούσες, Μέγαρα Υβλαία με διαφορές ολίγων ετών (η συνοπτική ιστορία του όλου αποικισμού της Σικελίας κατά Θουκυδίδη στο VI, 3-5).

Τα Μέγαρα δραστηριοποιήθηκαν αποικιακά και σε Ανατολική ζώνη επιρροής. Το 712 π.Χ. ιδρύουν τον Αστακό (τη μετέπειτα ονομασθείσα Νικομήδεια· cf. Pomponius Mela I, 19; στον Eusebius, *Chronica*, Anno 1309 = Ολυμπιάς 18.2, η κτίση τοποθετείται 5 χρόνια αργότερα) στη Βιθυνία, το 675 την Κύζικο στην Προποντίδα (διαφορές ετών στους αρχαίους χρονογράφους, cf. Clinton, *Fasti Hellenici*, vol. I ad ann. 675), ένα χρόνο μετά τη Χαλκηδόνα (*ibid.*; Ηρόδοτος IV, 144; Θουκυδίδης IV, 75; Mela I, 19, 33; Στράβων VII 320) στο στόμα του

Βοσπόρου, περί το 662 τη Σηλυμβρία στη Θράκη (cf. Clinton, *op.cit.*, ad ann. 662) και το 657 το Βυζάντιο (*ibid.* ad ann. 657). Είναι σαφής η στρατηγική ελέγχου της εμπορικής οδού των Στενών και παρουσίας στην Θράκη και στον Εύξεινο Πόντο.

Το δεύτερο ήμισυ του 8ου αιώνα π.Χ. για την οικοδόμηση του Θησαυρού των Μεγαρέων συνάδει και προς τη γενική ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων και προς ένα συγκεκριμένο γεγονός της Μεγαρικής ιστορίας. Το 776 π.Χ. γίνεται η επίσημη σύσταση των Αγώνων με αρχή αρίθμησης και καταγραφή νικητών. Χρόνια πριν ετιμάτο το θείο με αθλητικούς αγώνες σύμφωνα με το Δωρικό βίωμα. Αλλά μετά τη Λυκούργεια νομοθεσία και τη σταθεροποίηση της Σπάρτης αρχίζει ακάθεκτη η ορμή προς μορφοποίηση του βιώματος αυτού σε τρόπο ζωής και τέχνες, σε βιωτικό και υψηλό πολιτισμό.

Στην 15η Ολυμπιάδα, το 720 π.Χ., συμβαίνει ένα αποκαλυπτικό γεγονός: η απόλυτη γύμνωση των αθλητών στη μια από τις δυο εστίες του κοινού Ελληνισμού. Έτσι αρχίζει η γενική γυμναστική γύμνωση και η εμπέδωση του μοναδικού πολιτισμού γυμνού ανδρικού σώματος στην ιστορία. Ο Θουκυδίδης (I, 6, 4-6) εμφατικά επισημαίνει την ιδιαιτερότητα και πολλαπλή σημασία του χαρακτηριστικού αυτού. Οι πρώτοι που απέρριψαν το περί τα αιδοία ζώμα εις πλήρη επίδειξη ανδρότητας (με την Ομηρική έννοια του όρου) ήσαν τότε ο Σπαρτιάτης Άκανθος στον δίαυλο και ο Μεγαρέυς Όρσιππος στο στάδιο (cf. Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, VII, 72, p. 1485; Πανσανίας I, 44, 1; cf. Ησύχιος s.v. ζώσατο; Scholia ad Thucydidem, I, 6; με εσφαλμένη ιστορία θανάτου του Όρσιππου, Scholia και Ευσταθιος ad Iliadem XXIII, 683). Η έμπνευση ήταν Δωρική: Θουκυδίδης και Διονύσιος αποδίδουν την αιτία στον Σπαρτιάτες. Οι Μεγαρείς είχαν περί πολλού τη Δωρική τους καταγωγή, όπως φαίνεται από τους συγγραφείς τους περί Μεγαρικών. (Cf. L. Piccirilli (ed.), *Μεγαρικά, Testimonianze e Frammenti*).

Ο Πausανίας (*loc.cit.*) αναφέρει ότι ο Όρσιππος ανέλαβε στη συνέχεια στρατιωτική δράση, στρατηγών δε κατήγαγε περιφανή νίκη κατά γειτονικής πόλης, αποτεμών από την περιοχή της χώρα υπέρ των Μεγάρων: *Κοροίβου τέθραπται πλησίον Όρσιππος, ὃς περιεζωσμένων ἐν τοῖς ἀγῶσι κατὰ δὴ παλαιὸν ἔθος τῶν ἀθλητῶν Όλύμπια <α'> [= <πρῶτος>] ἐνίκα στάδιον δραμῶν γυμνός. φασὶ δὲ καὶ στρατηγοῦντα ὕστερον τὸν Όρσιππον ἀποτεμέσθαι χώραν τῶν προσοίκων.*

Ἐχει σωθεῖ ἐπιγραφή στα Μέγαρα με το ταφικό ἐπίγραμμα του Ορσίππου. Η ἐπιγραφή εἶναι του 2ου μ.Χ. αἰώνα (ἢ και μεταγενέστερη), και αναπαράγει ἐπίγραμμα συντεθέν ἢ τροποποιηθέν στο πρώτο μέρος του 5ου π.Χ. αἰώνα, αλλά το αρχικό ἐπίγραμμα θα ἦταν αρχαϊκό.

*Όρρίππῳ Μεγαρῆς με δαίφρονι τῆδ' ἀρίδηλον
 μνᾶμα θέσαν, φάμα Δελφίδι πειθόμενοι
 ὃς δὴ μακίστους μὲν ὄρους ἀπελύσατο πάτρα
 πολλὰν δυσμενέων γᾶν ἀποτεμνομένων,
 πρᾶτος δ' Ἑλλάνων ἐν Όλυμπία ἐστεφανώθη
 γυμνός, ζωννυμένων τῶν πρὶν ἐνὶ σταδίῳ.*

(IG VII 52)

(Όρσιππος Δωριστί ο Όρσιππος. Και πρᾶτος ἀντί πρῶτος, μνᾶμα, φάμα, μακίστους, γᾶν, Ἑλλάνων). Το ἐπίγραμμα φαίνεται να ἀντιστρέφει την πληροφορία του Πausανία: ο Όρσιππος στρατηγών δεν κατέλαβε χώρα των πολεμίων γειτόνων, αλλά ἀπελευθέρωσε γη πάτρια που είχαν καταλάβει οι εχθροί. Μια σκέψη εἶναι να εἶχε διαβάσει ο Πausανίας (ιδίως στην προηγούμενη ἐπιγραφή της σωζόμενης) «ἀποτεμνόμενος» ἀντί «ἀποτεμνομένων». Αλλά μάλλον οι δύο ἐξιστορήσεις μπορούν να εναρμονισθούν με κατάλληλη ἐρμηνεία του τρίτου στίχου: «ἀπελευθέρωσε μακρὰ σύνορα για την πατρίδα». Παλαιόθεν οι Μεγαρεῖς κατείχαν χώρα που οι πολέμιοι εν συνεχεία εἶχαν καταλάβει, ο δε Όρσιππος ἐπανεφέρε την ἐπικράτεια στα Μεγαρικά δικαιώματα. Οι

πολέμιοι είναι οι Κορίνθιοι (cf. Hitzig, I, p. 374) και η αμφισβητούμενη χώρα η επί και νοτίως των Γερανίων δυτικά της Μεγαρικής. Η μάχη στην οποία αρίστευσε στρατηγών ο Όρσιππος θα θεωρήθηκε επανάληψη της παλαιάς εκείνης Μεγαρικής νίκης επί της Κορίνθου του 10ου π.Χ. αιώνα την οποία αναφέρει ο Πausανίας ως αφορμή αφιερώσεως του Θησαυρού στην Ολυμπία. Εναρμονίζονται έτσι οι πληροφορίες και συνάγεται ότι το πρώτο κτίσμα ανηγέρθη λίγο μετά το 720 π.Χ. και την Ολυμπιακή νίκη του γυμνού Ορσίππου. Δωρική παράδοση ήταν η ταύτιση γυμναστικού κάλλους, αθλητικής ρώμης και πολεμικής ανδρείας εις επι-φάνεια τελείας ανδρότητας, και εκείθεν εξεπορεύθη το Ελληνικό αρχαϊκό ιδεώδες της αριστείας, του καλού καγαθού, του αρίστου «εσθλού».

Στον Θησαυρό των Μεγαρέων υπήρχαν γλυπτικά αφιερώματα όπως περιγράφει ο Πausανίας: *Μεγαρεῖς δὲ οἱ πρὸς τῇ Ἀττικῇ θησαυρόν τε ᾠκοδομήσαντο καὶ ἀναθήματα ἀνέθεσαν ἐς τὸν θησαυρόν, κέδρου ζώδια χρυσῶ διηνησιμένα, τὴν πρὸς Ἀχελῶν Ἡρακλέους μάχην. Ζεὺς δὲ ἐντεῦθα καὶ ἡ Δηϊάνειρα καὶ Ἀχελῶος καὶ Ἡρακλῆς ἐστίν, Ἄρης τε τῶ Ἀχελῶω βοηθῶν. εἰστήκει δὲ καὶ Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἅτε οὕσα τῶ Ἡρακλεῖ σύμμαχος· αὕτη παρὰ τὰς Ἑσπερίδας ἀνάκειται νῦν τὰς ἐν τῶ Ἡραίῳ. Τοῦ θησαυροῦ δὲ ἐπείργασται τῶ ἀετῶ ὁ γιγάντων καὶ θεῶν πόλεμος· ἀνάκειται δὲ καὶ ἀσπίς ὑπὲρ τοῦ ἀετοῦ, τοὺς Μεγαρέας ἀπὸ Κορινθίων ἀναθεῖναι τὸν θησαυρόν λέγουσα. ταύτην Μεγαρεῦσιν ἠγοῦμαι τὴν νίκην Ἀθήνησιν ἄρχοντος γενέσθαι Φόρβαντος, ἄρχοντος δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ βίου παντός· ἐνιαύσαι γὰρ οὐκ ἦσαν πω τότε Ἀθηναίοις αἱ ἀρχαί, οὐ μὴν οὐδὲ ὑπὸ Ἡλείων ἀνεγράφοντο πω τῆνικαῦτα αἱ ὀλυμπιάδες. λέγονται δὲ καὶ Ἀργεῖοι μετασχεῖν πρὸς τοὺς Κορινθίους Μεγαρεῦσι τοῦ ἔργου. τὸν δὲ ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυρόν ἔτεσιν <ἐς σ> ὕστερον τῆς μάχης ἐποίησαν οἱ Μεγαρεῖς. τὰ δὲ ἀναθήματα ἐκ παλαιοῦ σφᾶς ἔχειν εἰκός, ἃ γε ὁ Λακεδαιμόνιος Δόντας Διποίνου καὶ Σκύλλιδος μαθητῆς ἐποίησε (Πausανίας VI, 19, 12-14).*

[Στη χειρογραφική lacuna που πιθανότατα υπάρχει μετά το «ἔτεσιν» αποκαθιστώ το «ἐς σ'», «γύρω στα 200 χρόνια», ώστε να δηλώνει ο Πausανίας ότι ο Θησαυρός ανηγέρθη εις ανάμνηση της παλαιάς, ενδόξου νίκης, περί τα 200 χρόνια μετά από αυτήν, δηλαδή κατά το τέλος του 8ου αιώνα].

Τα αναθήματα ἦσαν ξόανα από κέδρο διακοσμημένα με χρυσό. (Εξ αυτών την Αθηνά είχαν μεταφέρει στο Ναό της Ἴρας, όπου την είδε ο Πausανίας). Δημιουργό των αγαλμάτων αναγράφει ο Πausανίας τον Σπαρτιάτη Δόντα.

[Υπάρχει ένα πρόβλημα εδώ γιατί μιλώντας περί των αναθημάτων εντός του Ναού της Ἴρας, ο Πausανίας αναφέρει καλλιτέχνη του αγάλματος της Αθηνάς από τον Θησαυρό των Μεγαρέων τον Σπαρτιάτη Μέδοντα. Ο Brunh θεωρώντας το «Δόντας», ως την σπανιώτερη και δυσκολότερη γραφή, διαβάζει εδώ «εἶναι μὲν Δόντα» αντί «εἶναι Μέδοντος». Πιθανότερο αυτό από την υπόθεση μιας διαφθοράς στο άλλο χωρίο, όπου δεν φαίνεται κανείς λόγος αντιγραφικής αβλεψίας και παραφθοράς από «Μέδων» σε «Δόντας». (Η υπόθεση [Robert apud Hitzig *ad loc.*] ενός αρχικού «Μέδων <αὐτοῖς>» που παρετράπει εις «Δόντας» είναι φανταστική). Η πιθανότητα πάντως παραμένει, την οποία ευνοώ, να έχουμε δυο καλλιτέχνες, Σπαρτιάτες αμφοτέρους, εκ των οποίων ο Δόντας ἐφτιαξε τα χρυσόκεδρα αγάλματα, ο δε Μέδων την Αθηνά, η οποία ἦταν χρυσελεφάντινη και γι' αυτό μετεφέρθη στο Ηραίο].

Τῆς Ἰρας δέ ἐστὶν ἐν τῷ ναῷ Διός, τὸ δὲ Ἰρας ἄγαλμα καθημένον ἐστὶν ἐπὶ θρόνῳ, παρέστηκε δὲ γένειά τε ἔχων καὶ ἐπικείμενος κυνήν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ· ἔργα δὲ ἐστὶν ἀπλά. τὰς δὲ ἐφεξῆς τούτων καθημένας ἐπὶ θρόνων Ἰρας ἐποίησεν Αἰγινήτης Σμιλῖς. παρὰ δὲ αὐτὰς Θέμιδος ἄτε μητρὸς τῶν Ἰρῶν ἄγαλμα ἔστηκε Δορυκλείδου τέχνη, γένος μὲν Λακεδαιμονίου, μαθητοῦ δὲ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος. τὰς δὲ Ἑσπερίδας πέντε ἀριθμὸν

Θεοκλῆς ἐποίησε, Λακεδαιμόνιος μὲν καὶ οὗτος, πατὴρ Ἡγύλου, φοιτῆσαι δὲ καὶ αὐτὸς παρὰ Σκύλλιν καὶ Δίποινον λέγεται. τὴν δὲ Ἀθηναίων κρᾶνος ἐπικειμένην καὶ δόρυ καὶ ἀσπίδα ἔχουσαν Λακεδαιμονίου λέγουσιν ἔργον εἶναι Μέδοντος, τοῦτον δὲ ἀδελφὸν τε εἶναι Δορυκλείδου καὶ παρὰ ἀνδράσι διδαχθῆναι τοῖς αὐτοῖς. Κόρη δὲ καὶ Δημήτηρ καὶ Απόλλων καὶ Ἄρτεμις, αἱ μὲν ἀλλήλων εἰσὶν ἀπαντικρὺ καθήμενοι, Απόλλων δὲ ἐναντίος ἐστῶση τῇ Ἀρτέμιδι ἕστηκεν. ἀνάκειται δὲ ἐνταῦθα καὶ Λητώ Τύχη τε καὶ Διόνυσος καὶ ἔχουσα Νίκη πτερὰ· τοὺς δὲ εἰργασμένους αὐτὰ οὐκ ἔχω δηλῶσαι, φαίνεται δὲ εἶναί μοι καὶ ταῦτα **ἐς τὰ μάλιστα ἀρχαῖα**. τὰ μὲν δὴ κατειλεγμένα ἐστὶν ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ (Παυσανίας V, 17, 1-3).

Τα ξόανα του Θησαυρού των Μεγαρέων ανήκουν στην περίοδο προς το τέλος του 8ου αιώνα π.Χ., τότε που ανηγέρθη ο πρώτος θησαυρός. [Ο Παυσανίας τα θεωρεί παλαιότερα (στο παρατεθέν χωρίο VI, 19, 14), αλλά αυτό ανήκει στην αντίληψή του περί Μινωικού Δαιδάλου]. Και τα αναφερόμενα ξόανα από το Ηραίο συνανήκουν χρονολογικά και υφολογικά: «ἐς τὰ μάλιστα ἀρχαῖα». Η ἐνθρονη Ἥρα και ο παριστάμενος Ζευς «ἔργα δὲ ἐστὶν ἀπλᾶ». Προσπάθεια ἔχει γίνει να υποτεθεί ὅτι στο «ἀπλᾶ» κρύπτεται ὄνομα καλλιτέχνη, ἀλλὰ το «ἀπλᾶ» ταιριάζει ἀπόλυτα με το «ἐς μάλιστα ἀρχαῖα». Ὄντως πάντως εἶναι περίεργο ο Παυσανίας να μην αναφέρει τον δημιουργό τους, ἐνῶ για ὅλα τα ἄλλα παρέχει σαφὴ ἀπόδοση, ἢ, αν δεν του ἦταν γνωστός, να μην ἐπισημαίνει αὐτὴν τὴν ἀγνοία, ὅπως το κάνει στο ἴδιο αὐτὸ χωρίο για τα τελευταῖα αναφερόμενα ἀγάλματα. Αν δεχθούμε ὅτι το «ἀπλᾶ» εἶναι παραφθορὰ ἀναφορὰς καλλιτέχνη, τότε ο Δόντας εἶναι καταλληλότερος, λόγω του ἄκρως ἀσυνήθιστου ὀνόματος. Ὄποτε ἐνισχύεται ἡ ἀποψή μου ὅτι πιθανόν εἶναι να ἔχουμε δύο καλλιτέχνες, και τον Δόντα και τον Μέδοντα.

Το σημαντικό εἶναι ὅτι ἔχουμε να κάνουμε με μια σειρά ἀρχαίων ἀναθημάτων στην Ὀλυμπία, περιεχομένων στα δυο ἀρχαιότατα κτίσματα τῆς Δωρικῆς περιόδου. Τα ἀγάλματα αὐτὰ χρονολογούνται προς το τέλος

του 8ου αιώνα, ανήκουν στη δεύτερη φορά πλαστικής της Ελληνικής περιόδου και είναι σχεδόν όλα, όσων οι δημιουργοί είναι γνωστοί, έργα Λακεδαιμονίων καλλιτεχνών, μαθητών του Δίποινου και Σκύλλιδος.

Η πρώτη φορά πλαστοουργίας μετά την Κάθοδο των Δωριέων μυθολογήθηκε ως του Δαίδαλου. Η Δαιδαλική τέχνη αρμόζει στη Γεωμετρική εποχή. Αναφέρεται στην Ιλιάδα, κατά την περιγραφή της κατασκευής της ασπίδας του Αχιλλέως από τον Ήφαιστο:

*έν δέ χορόν ποίκιλλε περυκλυτός Ἀμφιγυήεις,
τῶ ἴκελον, οἶόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῶ εὐρείῃ
Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.
ἔνθα μὲν ἠῖθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεισίβοιαι
ᾠρχεῦντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῶ χειῖρας ἔχοντες.
τῶν δ' αἰ μὲν λεπτὰς ὀθόνας ἔχον, οἱ δὲ χιτῶνας
Γεῖατ' εὐννήτους, Φῆκα στίλβοντας ἐλαίῳ·
καὶ ῥ' αἰ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας
εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων.
οἱ δ' ὅτε μὲν θρέξασκον ἐπισταμένοισι πόδεσσιν
ῥεῖα μάλ', ὡς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν παλάμῃσιν
ἐζόμενος κεραμεὺς πειρήσεται, αἶ κε θέησιν·
ἄλλοτε δ' αὖ θρέξασκον ἐπὶ στίχας ἀλλήλοισιν.
πολλὸς δ' ἱμερόεντα χορὸν περίσταθ' ὄμιλος
τερπόμενοι· μετὰ δέ σφιν ἐμέλπετο θεῖος ἀοιδὸς
φορμίζων· δοιῶ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτούς
μολπῆς ἐξάρχοντος ἐδίνεον κατὰ μέσσοις.*

(Ιλιάς, Σ 590-606)

Ο «Δαίδαλος» είναι ο αντιπροσωπευτικότερος και εξέχων καλλιτέχνης της Γεωμετρικής περιόδου, τα καλύτερα έργα της περιόδου αποδίδονται στον Ήρωα της Γλυπτικής. Σωστά ο Πausanias παρατηρεί

ότι ο μέγας ποιητής της Γεωμετρικής Εποχής αναφέρεται στον «άριστο» καλλιτέχνη:

τὸν δὲ τοῦ Αἰπύτου τάφον σπουδῇ μάλιστα ἐθεασάμην, ὅτι ἐν τοῖς ἐς τοὺς Ἀρκάδας ἔπεσιν ἔσχεν Ὅμηρος λόγον τοῦ Αἰπύτου μνήματος. ἔστι μὲν οὖν γῆς χῶμα οὐ μέγα, λίθου κρηπίδι ἐν κύκλῳ περιεχόμενον· Ὀμήρῳ δέ, οὐ γὰρ εἶδεν ἀξιολογώτερον μνήμα, εἰκότως παρέξειν ἔμελλε θαῦμα, ἐπεὶ καὶ Ἥφαιστου τὸν χορὸν ἐπὶ τῇ Ἀχιλλέως ἀσπίδι εἰργασμένον εἰκάζει χορῶ <ὕπὸ> Δαιδάλου ποιηθέντι, σοφώτερα οὐ θεασάμενος.

(Παυσανίας VIII, 16, 3)

(Ένα κατάλογο των αριστοτεύκτων πλαστοουργημάτων ως του Δαιδάλου, v. Παυσανίας IX, 40, 3-4, συν II, 4, 5 και I, 27, 1).

Η κινητικότητα, χειρονομίες, ποικιλία στάσεων και δράσεων, προσπάθεια ρεαλισμού στα χαρακτηριστικά και την πόζα του αναπαριστώμενου θέματος – τα χαρακτηριστικά της πλαστικής των γεωμετρικών χρόνων είναι ακριβώς οι ιδιότητες που εμφατικά αποδίδονται από τις πηγές στη Δαιδαλική τέχνη.

*εἷ μοι γένοιτο φθόγγος ἐν βραχίοσι
καὶ χερσὶ καὶ κόμαισι καὶ ποδῶν βάσει
ἢ Δαιδάλου τέχναισιν ἢ θεῶν τινός*

(Ευριπίδης, *Εκάβη*, 836-8 = No 119 Overbeck)

*οὐκ ἔστιν, ὦ γεραιέ, μὴ δείσης τάδε·
τὰ Δαιδάλεια πάντα κινεῖσθαι δοκεῖ
βλέπει<ν> τ' ἀγάλμαθ' ὧδ' ἀνήρ κείνος σοφός*

(Ευριπίδης, *Ευρυσθεύς Σατυρικός*, Fr. 372 Kannicht = No. 120 Overbeck)

[Cf. Αρχαία Σχόλια στην Ευριπίδου *Εκάβη* v. 838; cf. Κρατίνος Fr. 75 και Πλάτων (Κωμικός) Fr. 204 K.-A].

ΣΩ. Ὅτι τοῖς Δαιδάλου ἀγάλμασιν οὐ προσέσχηκας τὸν νοῦν· ἴσως δὲ οὐδ' ἔστιν παρ' ὑμῖν.

MEN. Πρὸς τί δὲ δὴ τοῦτο λέγεις;

ΣΩ. Ὅτι καὶ ταῦτα, ἐὰν μὲν μὴ δεδεμένα ἦ, ἀποδιδράσκει καὶ δραπετεύει, ἐὰν δὲ δεδεμένα, παραμένει.

(Πλάτων, Μένων, 97d = No. 121 Overbeck)

Ἦδη στον 5ο αἰώνα εἶχε καθιερωθεῖ ἡ ιδέα των βασικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς Δαιδαλικῆς τέχνης, ἀντιστοιχοῦσα στα γνωστά παραδείγματα τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Συνοψίζει ὁ Διόδωρος:

φύσει δὲ πολὺ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὑπεραίρων ἐζήλωσε τὰ τε περὶ τὴν τεκτονικὴν τέχνην καὶ τὴν τῶν ἀγαλμάτων κατασκευὴν καὶ λιθουργίαν. εὐρετῆς δὲ γενόμενος πολλῶν τῶν συνεργούντων εἰς τὴν τέχνην, κατεσκεύασεν ἔργα θαυμαζόμενα κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς οἰκουμένης. κατὰ δὲ τὴν τῶν ἀγαλμάτων κατασκευὴν τοσοῦτο τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων διήνεγκεν ὥστε τοὺς μεταγενεστέρους μυθολογῆσαι περὶ αὐτοῦ διότι τὰ κατασκευαζόμενα τῶν ἀγαλμάτων ὁμοιώτατα τοῖς ἐμφύχοις ὑπάρχει· βλέπειν τὲ γὰρ αὐτὰ καὶ περιπατεῖν, καὶ καθόλου τηρεῖν τὴν τοῦ ὄλου σώματος διάθεσιν, ὥστε δοκεῖν εἶναι τὸ κατασκευασθὲν ἔμψυχον ζῶον· πρῶτος δ' ὀμματώσας καὶ διαβεβηκότα τὰ σκέλη ποιήσας, ἔτι δὲ τὰς χεῖρας διατεταμένας ποιῶν, εἰκότως ἐθαυμάζετο παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· οἱ γὰρ πρὸ τούτου τεχνῖται κατεσκεύαζον τὰ ἀγάλματα τοῖς μὲν ὄμμασι μεμνκότα, τὰς δὲ χεῖρας ἔχοντα καθειμένας καὶ ταῖς πλευραῖς κεκολλημένας.

(Διόδωρος, IV, 76, 1-3 = No. 128 Overbeck)

Και:

Δαίδαλος πρῶτος ἐποίει διαβεβηκότας τὸν ἕνα πόδα. οἱ δὲ ἄνθρωποι ἔλεγον "ὄδοιποροῦν τοῦτο τὸ ἀγαλμα, ὃ εἰργάσατο Δαίδαλος, ἀλλ'

οὐχὶ ἔστηκός”, ὡς καὶ νῦν λέγομεν· εἰσὶ γε καὶ μαχόμενοι ἄνδρες γεγραμμένοι καὶ τρέχοντες ἵπποι καὶ χειμαζομένη ναῦς.

(Παλαίφατος, *Περὶ ἀπίστων*, 22 = No. 130 Overbeck)

Συνοπτικά με το χαρακτηριστικό του ύφους ο Τζέτζης:

*Πρῶτος δ' ὁ Δαίδαλος αὐτὸς διεῖλε χεῖρας, πόδας,
δακτύλους διηρμόσατο καὶ βλέφαρα καὶ τᾶλλα.*

(Τζέτζης, *Χιλιάδες*, I 539-40 = No. 133 Overbeck)

Στα ἀρίστα τεχνουργήματα της Γεωμετρικής εποχής η υπερτονισμένη ρεαλιστική μίμηση ἔπνεε ὅμως ἕναν επιθειασμό:

*Δαίδαλος δὲ ὅποσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μὲν ἔστιν ἔτι τὴν ὄψιν,
ἐπιπρέπει δὲ ὅμως τι καὶ ἔνθεον τούτοις.*

(Παυσανίας II, 4, 5 = No. 140 Overbeck)

Η ατοπία συνίσταται στην υπερέμφαση ρεαλιστικών σχημάτων προς απόδοση φυσικότητας και ζωντάνιας, ὅπως ἔχω αναλύσει στην προηγούμενη μελέτη. Το επιπρόποιν ἔνθεον ἀπεπνέετο ἀπὸ το ἰσχυρὸ βίωμα που ἐξεφράζετο στα αφιερωματικά δημιουργήματα.

Ο Δαίδαλος εἶναι ο Ὅμηρος της πλαστικής. Ο Ἡρῶς καλλιτέχνης της Γεωμετρικής Περιόδου. Αποτελεῖ την πρώτη φορά των εικαστικών στον χώρο για τη Δωρική = Ἑλληνική πολιτιστική ἱστορία.

Στο δεύτερο ἡμισυ του 8ου αἰῶνα ἀναδύεται μετὰ τα “Δαίδαλικά” η δεύτερη φορά της γλυπτικής. Ἀντὶ του Ἡρῶα ἔχουμε τώρα μια πλειάδα προσωπικών δημιουργῶν, ὅπως οἱ ἐπικοὶ ποιητὲς του Κύκλου διαδέχονται τον Ὅμηρο και τον Ἡσίοδο. Ἀυτοὶ ἠρωικά ὑψῶσαν το κυρίαρχο Δωρικό βίωμα ἀπὸ τα τραγούδια των βάρδων, τις ἱστορίες των αοιδῶν, στην περιωπὴ της κορυφαίας ποιητικῆς δημιουργίας. Οἱ ἐπίγονοι το πολλαπλασίασαν γονιμοποιώντας νέες βλαστῆσεις και παράλληλες ἀναπτύξεις. Στην ἀντίστοιχη νέα φορά της γλυπτικῆς παρουσιάζεται μια ομάδα ὑπὸ τους Δίποινο και

Σκύλλι, Κρητικούς από την Κνωσσό, Δωρική περιοχή. Η υφολογική συνάφειά τους διατυπώνεται ως μαθητεία στους δισσούς διδασκάλους.

Θα ερευνήσω τη Σπαρτιατική έμφαση της ομάδας, τη σχέση τους προς την Ολυμπία και την εναρμόνιση των αρχαίων πηγών προς τα αρχαιολογικά δεδομένα της ιστορίας της τέχνης, με την ανάδυση της Μορφής σε σειρά εδωλίων ακριβώς προς το τέλος του 8ου αιώνα – ανάδυση που εσήμαινε την είσοδο της νεότητας του Ελληνισμού στον στίβο της Ιστορίας, την έναρξη της Αρχαϊκής εποχής.
